

УДК 37.012 + 37.013.2 + 37.026

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-250-257

ЧУБУКІНА Ольга –

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного аерокосмічного університету «ХАІ»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6960-3497>
e-mail: o.chubukina@khai.edu

ТАНЬКО Євгенія –

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного технічного університету «ХПІ»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4593-3512>
e-mail: yevheniiatan@gmail.com

ВРАКІНА Вікторія –

доцент кафедри іноземних мов
Національного технічного університету «ХПІ»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0134-2235>
e-mail: v.vrakina75@gmail.com

ДІАЛЕКТИЧНА ЄДНІСТЬ ПОЗИТИВНОГО ТА НЕГАТИВНОГО ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ

Надано теоретичне обґрунтування важливості діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку в поступальному розвитку педагогічної системи. Конкретизовано визначення останньої як цілісності, позначеної закономірним функціональним зв'язком елементів, відкритої, самореферентної, здатної до відповіді на виклики зовнішнього середовища, підвищення рівня організації та змін.

Розглянуто дефініції позитивного та негативного зворотного зв'язку, які з позицій системно-синергетичного підходу тотожні інтеграційним і диференційним процесам та у діалектичній єдності забезпечують здатність педагогічної системи до поступального розвитку й позитивних змін. Проаналізовані негативні наслідки домінування в педагогічній системі позитивного чи негативного зворотного зв'язку та окреслено шляхи досягнення їхнього оптимального співвідношення.

Вказано на переважну корелятивність позитивного зворотного зв'язку із мотиваційною функцією, а негативного – із виховною і коригувальною.

Проаналізовано значення діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку в досягненні комунікативного балансу та комунікативного консенсусу як передумов ефективного функціонування та розвитку педагогічної системи.

Продемонстровано, що на мікрорівні педагогічного процесу необхідність поєднання позитивного та негативного зв'язку в педагогічній системі корелює із взаємодоповнюваністю схвалення та об'єктивного неупередженого контролю як методів ефективної педагогічної взаємодії.

Зауважено, що негативний зворотний зв'язок «редукує» девіації в педагогічному процесі, що розбалансовують функціонування педагогічної системи, унормовує діяльність студентів щодо утверджених навчальних еталонів і нормативних вимог, а позитивний слугує налагодженню позитивно забарвленого емоційного контакту між студентами та викладачами й стимулює навчальний процес.

Підкреслено, що для досягнення максимальної ефективності зворотного зв'язку в навчальному процесі важливо використовувати стратегії, що поєднують схвалення і критику у збалансованій формі.

Аргументовано, що необхідними характеристиками як позитивного, так і негативного зворотного зв'язку є конструктивність, корелятивність педагогічної меті, узгодженість із поточними завданнями та педагогічними ситуаціями, методична обґрунтованість, інструментальна забезпеченість.

Ключові слова: педагогічна система, системно-синергетичний підхід, позитивний зворотний зв'язок, негативний зворотний зв'язок, діалектична єдність, педагогічна мета.

CHUBUKINA Olha –

PhD in Philology, Associate Professor,
the Department of Foreign Languages,
National Aerospace University
"Kharkiv Aviation Institute"
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6960-3497>
e-mail: o.chubukina@khai.edu

TANKO Yevheniia –

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
the Department of Foreign Languages
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4593-3512>
e-mail: yevheniiatan@gmail.com

VRAKINA Victoria –

Associate Professor, the Department of Foreign Languages
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0134-2235>
e-mail: v.vrakina75@gmail.com

DIALECTICAL UNITY OF POSITIVE AND NEGATIVE FEEDBACK AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM

A theoretical justification is provided for the significance of the dialectical unity of positive and negative feedback in the progressive development of the pedagogical system. The definition of the pedagogical system is further specified as an integrated entity characterized by a regular functional interconnection of its elements, which is open, self-referential, capable of responding to external challenges, enhancing its level of organization, and undergoing transformation.

The concepts of positive and negative feedback are examined through the lens of a systemic-synergetic approach, equating them with integrative and differential processes. Their dialectical unity ensures the pedagogical system's capacity for continuous development and positive transformation. The study also analyzes the detrimental consequences of the predominance of either positive or negative feedback within the pedagogical system and outlines strategies for achieving their optimal balance.

A correlation is established between positive feedback and motivational functions, whereas negative feedback is associated with educational and corrective roles. The research explores the role of dialectical unity between positive and negative feedback in attaining communicative balance and consensus, which serve as prerequisites for the effective functioning and advancement of the pedagogical system.

At the micro-level of the pedagogical process, the necessity of integrating both types of feedback is shown to align with the complementary nature of approval and objective, impartial control as methods of effective pedagogical interaction. It is noted that negative feedback mitigates deviations in the pedagogical process that disrupt systemic functioning, regulates student activity in accordance with established educational standards and normative requirements, whereas positive feedback fosters emotionally favorable interactions between students and educators and stimulates the learning process.

The study emphasizes that to achieve maximum feedback efficiency in the educational process, strategies that integrate approval and criticism in a balanced manner should be employed. It is argued that both positive and negative feedback must exhibit characteristics such as constructiveness, alignment with pedagogical objectives, coherence with current tasks and educational contexts, methodological substantiation, and instrumental adequacy.

Key words: pedagogical system, systemic-synergetic approach, positive feedback, negative feedback, dialectical unity, pedagogical objectives.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Методологічною основою розвитку педагогічної системи з властивими їй цілісністю, закономірним функціональним зв'язком елементів, відкритістю, самореферентністю, адаптивністю, здатністю до відповіді на виклики зовнішнього середовища, підвищення рівня організації та змін, є забезпечення діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку.

Постановку проблеми обґрунтовує розуміння зворотного зв'язку як системного чинника, механізму, що охоплює усі рівні педагогічної системи, усі її елементи та суб'єктів, і забезпечує досягнення педагогічної мети.

На шляхах розв'язання питання присутнім є віднайдення аналогів зворотного позитивного та негативного зв'язку в розглянутих з позицій теорії інформації та системно-синергетичного підходу закономірностей і механізмах функціонування складноорганізованих систем.

Актуальності дослідженню надає, насамперед, те, що системно-синергетичний підхід, парадигмальний у сучасній гуманітаристиці, досі не вповні адаптовано до дослідження процесів навчання, зворотного педагогічного зв'язку та складноорганізованих педагогічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження діалектичної єдності позитивного та негативного зв'язку як чинника розвитку педагогічної системи спонукає звернення до кількох груп наукових джерел.

Насамперед, це роботи, що надають теоретико-методологічного обґрунтування дослідженню, зокрема з позицій системно-синергетичного підходу та теорії інформації, актуальної для функціонування складно організованих соціальних систем.

До них відносимо праці Г. Хакена [20] та інших зарубіжних науковців [19; 21; 22], положення яких можуть бути адаптовані для аналізу функціонування і розвитку педагогічних систем. Важливого значення у контексті розвідки

набувають публікації зарубіжних науковців, в яких положення системно-синергетичного підходу конкретизовані щодо проблематики педагогічного процесу в ЗВО [23].

Інтерес становлять дослідження, присвячені теоретичному аналізу педагогічного зворотного зв'язку в контексті ширших проблем. Зокрема початок його вивченню у контексті педагогічної проблематики покладено американським науковцем Едвардом Лі Торндайком [25], який аргументував «закон ефекту», вірогідність відтворення і повторення реакцій, що отримали схвалення – невід'ємний складник позитивного зворотного зв'язку [25, с. 48].

До наукового обігу термін «зворотний зв'язок» у застосуванні до кібернетичних систем запроваджено американським дослідником Норбертом Вінером [27, с. 34].

В межах біхевіористичної концепції зворотний зв'язок, в аспекті ефективних моделей, типології та механізмів забезпечення, проаналізовано американським психологом Берресом Фредеріком Скіннером [24].

У зарубіжній психології зворотному зв'язку присвячене дослідження «Психологія спілкування» Рудольфа та Кетлі Вердербер [26].

В українському науковому дискурсі зворотний зв'язок став предметом досліджень упродовж останніх років. Зокрема етапи стратегії взаємодії та форми зворотного зв'язку викладача та студентів проаналізовано в публікації Л. Штохмана [17; 18].

У публікаціях Ю. Будас [1; 2] досліджено вплив зворотного зв'язку на формування професійних компетентностей студентів та аргументовано його ефективність. Важливим у контексті пропонованої публікації є розгляд Ю. Будас педагогічних передумов в методів формування психологічної позитивної атмосфери як елемента зворотного позитивного зв'язку [2, с. 43]. Проблемні ситуації у зворотному зв'язку проаналізовано Н. Дмітренко [6, с. 24].

У розвідках В. Филиппської розглянуто види, функції, етапи, механізми зворотного зв'язку в педагогічному процесі в ЗВО [14, с. 13]. Підкреслено, що необхідними вимогами до ефективного зворотного зв'язку є чітка організація, єдність його різних видів, зокрема позитивного та негативного, корегування у відповідності до реакцій студентів [14, с. 13; 15, с. 33].

У публікації Н. Гончарової «Зворотний зв'язок як фактор підвищення якості підготовки здобувачів вищої історичної освіти» підкреслено, що педагогічний процес у ЗВО є суб'єкт-суб'єктною взаємодією викладача та студентів, які об'єднані спільною діяльністю і відчувають спільну відповідальність за кінцевий результат. Розглянуто передумови підвищення ефективності зворотного зв'язку в освітньому процесі. Відзначено, що саме «завдяки зворотному зв'язку викладач регулює процес навчання, має можливість враховувати необхідні зміни в педагогічній системі і вчасно коректувати хід процесу» [3, с. 42]. Підкреслено, що зворотний зв'язок забезпечує динамічність педагогічного процесу та сприяє реалізації його мети.

Отже, узагальнення наукових напрацювань, присвячених зворотному зв'язку в педагогічному процесі, дозволяє зробити висновок про вивченість його окремих аспектів та брак наукових розвідок, присвячених дослідженню теоретичних проблем, зокрема діалектичної єдності позитивного та негативного зв'язку як чинника розвитку педагогічної системи.

Мета статті – надати теоретичне обґрунтування важливості діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку в поступальному розвитку педагогічної системи та реалізації педагогічної мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно принципів системно-синергетичного підходу під надорганічною складноорганізованою системою розуміємо емерджентну цілісність елементів, поєднаних закономірним, переважно ієрархічним функціональним зв'язком [20, с. 25]. Іманентною особливістю складноорганізованих систем є функціональний зв'язок із зовнішнім середовищем, здатність до відповіді на його виклики, орієнтованість на підвищення рівня структурно-функціональної організації згідно актуальної мети чи комплексу цілей [20, с. 47].

З огляду на умотивованість розгляду з позицій системно-синергетичного підходу *розвитку* складноорганізованої системи як *хроноструктури*, *еволюційної структури*, структурного, розгорнутого у часі процесу, актуальним видається питання його рухів. До таких відносимо, зокрема, урівноважене співвідношення у системі диференційних та інтеграційних, відцентрових і доцентрових процесів, що забезпечує її прогресивний поступ і динамічний стан. Безумовне домінування у системі доцентрових та інтеграційних процесів зумовлює системну стабілізацію і сповільнення розвитку, відцентрових і диференційних – загрожує хаотизацією і розпадом, втратою орієнтованості на досягнення мети. З погляду теорії інформації означені процеси можуть

бути співвіднесені із інтеграцією, уніфікацією або ж урізноманітненням інформаційних потоків та позитивним і негативним зворотним зв'язком.

Також урахуємо, що «розвиток» як форма руху є хроноструктурно організованим, покерованим на підвищення рівня структурно-функціональної організації системи й цим відрізняється від простих змін.

Розглянемо означені закономірності в конкретизації щодо *педагогічної системи*, *позитивного* та *негативного* педагогічного зворотного зв'язку.

Так, обсервування педагогічної системи в площині статичної, синхронії передбачає виокремлення її основних компонентів, до яких традиційно відносять викладачів, студентів (учнів, слухачів тощо), мету освіти, зміст освіти (навчальну інформацію), форми, методи, прийоми, засоби навчання, мотиви навчальної діяльності, контроль і корекцію педагогом, самоконтроль і самокорекцію учнів, результат навчальної діяльності [5, с. 135; 16].

У динамічному, функціональному аспекті ядром педагогічної системи постає взаємодія викладача (учителя) та студентів (учнів), покерована на засвоєння компонентів змісту освіти. На думку науковців, «система навчання є стійкою сукупністю (конструкцією) суб'єкт-суб'єктного, цільового, змістовного та організаційно-технічного компонентів [8, с. 70; 12, с. 34; 16].

Посутньою є консолідованість усіх елементів цільовим компонентом, корелятивним позитивному та негативному стимулювально-мотиваційному, контрольному-регулювальному та оцінково-результативному складникам педагогічної системи [4, с. 112; 5, с. 134].

Принагідно відзначимо, що саме цільовий компонент педагогічної системи відображає її зв'язок із середовищем та іншими складноорганізованими системами, зокрема суспільством, освітньою політикою держави, економікою, культурою тощо.

Для досягнення педагогічної мети важлива оптимізація функціонування педагогічної системи, заснована на удосконаленні функціональної взаємодії її елементів, зокрема викладача та студента в реалізації поточних педагогічних завдань.

З погляду системно-синергетичного підходу саме зворотний зв'язок як процес передачі інформації консолідує педагогічну систему, сприяє отриманню інформації про перебіг педагогічного процесу та його учасників в напрямі від викладача до студента та від студента до викладача. Саме зворотний зв'язок забезпечує вплив результатів функціонування системи та характер її функціонування та увиразнює її здатність до самореференції та позитивних змін.

У межах конструктивного педагогічного зв'язку важливе урівноваження його *позитивного* та *негативного* різновидів, перший із яких виконує *мотивувальну, заохочувальну функцію* та акцентує на досягненнях і вдалих рішеннях, другий – *забезпечує контроль, керування*, надає інформацію про недоліки та помилки.

У межах складноорганізованої системи позитивний і негативний зворотний зв'язок відповідають диференційним, відцентровим процесам і доцентровим, інтеграційним, активізації та увиразненню функціональної автономії окремих елементів системи та узгодженню їхньої активності із загальними нормативами та стандартами.

З позицій системно-синергетичного підходу негативний зворотний зв'язок надає системі більшої стійкості до випадкової зміни параметрів. Позитивний – підвищує її динаміку та активність.

Важливість діалектичної єдності позитивного та негативного зв'язку як чинника розвитку педагогічної системи знаходить обґрунтування й в закономірностях функціонування комунікаційно-інформаційних систем.

Так, передумовою ефективної педагогічної взаємодії та реалізації педагогічних цілей є досягнення комунікативного балансу та комунікативного консенсусу в педагогічній системі, насамперед, у взаємодії студента та викладача. З оперттям на усталені в науковій традиції визначення під «комунікаційним балансом» розуміємо такий стан педагогічної системи, за умови якого комунікація здійснюється з урахуванням комунікаційних очікувань і покеровується на ефективну реалізацію педагогічної мети. У свою чергу, поняттям «комунікативно-педагогічного консенсусу» означуємо стан комунікативної гармонізації, урівноваженості педагогічної системи, орієнтований на досягнення важливих для неї цілей, гарантований свідомим прийняттям усіма учасниками комунікації комплексу вимог, обов'язків, норм.

Отже, стосовно комунікаційного балансу комунікаційний консенсус є його суб'єктивним виміром, пов'язаним із інтеріоризацією вимог, забезпечених, зокрема, негативним зворотним зв'язком. Саме негативний зворотний зв'язок у цьому контексті слугує формуванню почуття відповідальності, обов'язку діяти згідно сформульованих у ньому вимог, виконувати запропоновані, педагогічно обґрунтовані приписи. Варто наголосити, що саме сформована негативним зворотним зв'язком відповідальність дозволяє уникнути в педагогічному процесі комунікативних ризиків, що знижують рівень функціонування педагогічної системи, можливості її розвитку та адаптації та стають на заваді досягненню педагогічної мети.

На мікрорівні педагогічного процесу необхідність поєднання позитивного та негативного зв'язку в педагогічній системі корелює із взаємодоповнюваністю схвалення та об'єктивного неупередженого контролю як методів ефективної педагогічної взаємодії.

Так, схвалення слугує підвищенню мотивації студентів до навчання та стимулює їхню подальшу навчальну діяльність [9, с. 154; 10, 45]. Психологічним підґрунтям дієвості схвалення слугує його корелятивність підвищенню самооцінки студента та формування у нього відчуття власної значущості [11, с. 602].

Важливо, що схвалення як форма позитивного зворотного зв'язку набуває значення як на

емоційному, так і на прагматичному рівнях педагогічної взаємодії. У першому з означених аспектів воно слугує налагодженню позитивно забарвленого емоційного контакту між студентами та викладачами, у другому – стимулює студента до повторення конструктивних навчальних дій, що одержали схвалення, навчає співвідносити проміжні та підсумкові результати навчальної діяльності із еталоном, формує алгоритм навчальних досягнень.

До схвалення як форми та методу позитивного зворотного зв'язку існує низка вимог. Насамперед, необхідно враховувати, що воно повинно формувати правильну мотивацію, що полягає не в прагненні отримати вищу оцінку, а в бажанні досягти вищих навчальних результатів, слугувати стимулом нових навчальних зусиль. Важливо, щоб власне процес навчання, конструктивний, системний і послідовний, слугував мотивацією для студентів. Посутньо, аби схвалення як зовнішній стимул поступово трансформувалось у глибинну внутрішню мотивацію [10, с. 79].

Застосування схвалення як форми позитивного зворотного зв'язку потребує особистісного підходу й доцільне щодо студентів, які не лише досягли високих навчальних результатів, а й стосовно тих, хто продемонстрував відповідальність і старанність, хоча й не досягнув значних успіхів.

На макропедагогічному рівні, у межах студентської групи важливо враховувати, що заохочення окремих студентів може спонукати їхнє протиставлення колективу. Аби уникнути останнього, варто мотивувати, артикулювати публічно кожен схвалювальний мовленнєвий акт.

Важливо, щоб заохочення і схвалення ґрунтувалися на принципах справедливості та не демонстрували упередженість викладача [11, с. 515].

Важливо дотримуватись поміркованості заохочення та поєднувати його з об'єктивною критикою результатів навчальних зусиль.

Останнє спонукає до розгляду об'єктивної критики та покарання як форми негативного зворотного зв'язку.

З огляду на наведені визначення негативного зворотного зв'язку маємо підстави стверджувати, що саме критика «редукує» девіації в педагогічному процесі, що розбалансовують функціонування педагогічної системи, унормовує діяльність студентів щодо утверджених навчальних еталонів, нормативних вимог до навчальної діяльності, її результатів і форм.

Важливого значення набуває педагогічна коректність застосування критики, осуду, покарання, що завжди повинні бути вмотивованими та аргументованими, прозорими та зрозумілими для студентів, узгодженими з реалізацією тих чи інших навчальних завдань, орієнтованими на конструктивне усунення недоліків і помилок.

Також посутньо, щоб студент усвідомлював справедливість та обґрунтованість критики [7, с. 235], що повинна стосуватись виключно результатів навчальної діяльності й не вносити дисгармонію у комунікацію студента й викладача.

Однією із вимог до критики та покарання є його оперативність [7, с. 236], часовий зв'язок із педагогічною ситуацією і чітка орієнтованість на ефективну корекцію навчальних дій.

Важливо, щоб покарання не лише редукувало негативні компоненти педагогічного процесу, а й містило конструктивний мотиваційний елемент і спонукало позитивні.

Також варто застосовувати критику та покарання лише за умови впевненості в їхній доцільності, ефективності щодо реалізації цілей навчального процесу.

Застосування критики вимагає від викладача граничного педагогічного такту й коректних комунікативних форм.

Важливо враховувати необхідність віднайдіння балансу позитивного та негативного зв'язку щодо конкретного студента в залежності від його індивідуальних психологічних особливостей та когнітивного потенціалу, так і щодо педагогічних ситуацій і навчальних груп.

Для досягнення максимальної ефективності зворотного зв'язку в навчальному процесі важливо використовувати стратегії, що поєднують схвалення і критику у збалансованій формі. Одним із ключових підходів є «принцип канапки» [23, с. 62], коли критика артикулюється між двома позитивними коментарями. Це допомагає зменшити внутрішній спротив студента та сприяє кращому сприйняттю корекції. Дієвим є застосування правила «3:1» (три позитивні коментарі на один критичний) для підтримки мотивації.

Також ефективним є активне залучення студентів до самооцінювання та взаємооцінювання, що розвиває критичне мислення, вміння аналізувати власні досягнення та недоліки, формує культуру конструктивного обговорення. Викладач при цьому виступає не лише експертом, а й фасилітатором, який скеровує у необхідному напрямі процес рефлексії [23, с. 67].

Важливо враховувати, що надмірне схвалення може призвести до зниження самокритичності студента, тоді як переважання критики – до втрати мотивації та зниження самооцінки. Тому ключовим завданням викладача є збалансоване застосування позитивного та негативного зворотного зв'язку.

У контексті діалектики навчального процесу схвалення і критика не протистоять одне одному, а взаємодіють як моменти єдиного цілого, що дозволяє забезпечити цілісний підхід до формування особистості здобувача освіти. Їхній гармонійний зв'язок розкриває потенціал освітнього впливу, де кожен з елементів доповнює інший, створюючи простір для усвідомленого, самостійного та відповідального навчання.

Сучасні освітні технології пропонують нові можливості для вдосконалення зворотного зв'язку. Серед них: автоматизовані системи оцінювання, що дозволяють отримувати миттєві результати та аналізувати прогрес; відео- та аудіофідбек, що надає зворотному зв'язку більших персоналізованості та емоційної насиченості; гейміфікація (бали, досягнення, рейтинги), що вносять у

зворотний зв'язок елементи гри, підвищуючи залученості студентів у навчальний процес.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, можемо зробити висновок, що згідно принципів системно-синергетичного підходу педагогічний процес може бути розглянутий як складно організована соціальна комунікативно-інформаційна система в її хроноструктурі, осердям якої є взаємодія студента та викладача.

Аргументовано, що зворотний зв'язок є одним із її системоутворюючих чинників саме як інформаційно-комунікативної системи та передумовою її поступального розвитку.

Продемонстровано, що з позицій системно-синергетичного підходу необхідність діалектичної єдності позитивного та негативного зворотного зв'язку умотивовується закономірностями функціонування складно організованих систем і єдністю в них диференційних та інтеграційних, динамізовувальних і стабілізувальних процесів. Аргументовано, що з позицій системно-синергетичного підходу негативний зворотний зв'язок надає системі більшої стійкості до випадкової зміни параметрів. Позитивний – підвищує її динаміку та активність.

Акцентовано на важливості урівноваженості негативного зв'язку в досягненні педагогічного комунікативного балансу та комунікативного консенсусу.

Доведено, що на мікрорівні педагогічного процесу позитивний зворотний зв'язок виявляється у схваленні, заохоченні, негативний – в об'єктивній критиці та контролі. Наголошено на необхідності збалансування позитивного та негативного зв'язку, що віднаходить психологічні обґрунтування і слугує реалізації педагогічної мети.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у системній апробації наведених теоретичних положень у педагогічній практиці з розробкою науково обґрунтованих рекомендацій щодо досягнення діалектичної єдності в педагогічному процесі позитивного та негативного зворотного зв'язку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Будас Ю. О. Вплив зворотного зв'язку на формування іншомовної професійної компетентності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 51. С. 202–206.
- Будас Ю. О. Створення психологічно сприятливої атмосфери для формування професійної іншомовної компетентності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія : Педагогічні науки. 2015. № 3 (81). Житомир : видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 41–46.
- Гончарова Н. Зворотний зв'язок як фактор підвищення якості підготовки здобувачів вищої історичної освіти. *Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету*. Серія : «Історичні науки». 2024. Вип. 46. С. 42–50.
- Губаш О., Габрусев В. Підсистема зворотного зв'язку як складова сучасної системи дистанційного навчання. *Наукові записки Тернопільського націо-*

нального педагогічного університету. Серія : Педагогіка. 2007. № 2. С. 111–114.

5. Дибкова Л. М. Засоби реалізації швидкого зворотного зв'язку в інформаційному освітньому середовищі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 77. № 3. С. 130–144.

6. Дмитренко Н., Будас Ю. Роль зворотного зв'язку в автономному навчанні професійно орієнтованого англомовного спілкування. *ARS LINGUODIDACTICAE*. 2023. № 11. С. 36–43.

7. Золочевська М. В. Зворотний зв'язок у навчальних курсах на платформах МВОК. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету* : зб. наук. праць. Київ : Київ. ун-т. ім. Б. Грінченка, 2017. Вип. 3. С. 230–237.

8. Коваль Т. І. Проблема організації зворотного зв'язку в інформаційно-комп'ютерному освітньому середовищі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія : Комп'ютерно орієнтовані системи навчання : Збірник наукових праць. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. 2005. № 3 (10). С. 68–76.

9. Крейдун Н. П., Маєвська Н. А. Управління навчальною діяльністю студентів : психологічний аспект. *Управління в освіті : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 153–154.

10. Левін Б. Зворотний зв'язок : психологічні аспекти. Київ : Наукова думка, 1986. 120 с.

11. Муліна Н. І. Організація ефективного зворотного зв'язку в дистанційному навчанні іноземних мов. *Гуманітарний вісник ДВНЗ Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди*. Вип. 31. Том I (43). 2013. С. 609–616.

12. Сінна Л. Ю. Зворотний зв'язок як інструмент забезпечення якості освіти. *Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції «Методика та специфіка викладання іноземної мови у закладах вищої освіти»* (м. Харків, Національна академія національної гвардії України, 2 грудня 2021 року). С. 303–305.

13. Филипська В. І. Види зворотного зв'язку між викладачем та студентом у процесі вивчення іноземної мови. *Методика та специфіка викладання іноземних мов у закладах вищої освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-методичної заочної конференції (7 грудня 2020 р.). Київ : НАНГУ, 2020. С. 22–25.

14. Филипська В. І. Забезпечення ефективного коригувального зворотного зв'язку як одного із видів зворотного зв'язку між викладачем та студентом у процесі вивчення іноземної мови. *Іноземні мови*. 2020. № 4. Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2020. С. 11–16.

15. Филипська В. І. Механізми підтримки зворотного зв'язку під час дистанційного формату взаємодії між викладачем та студентами у процесі вивчення англійської мови. *Вісник науки та освіти*. Серія : Педагогіка. 2024. № 2 (20). Київ : Наукові перспективи, 2024. С. 24–36.

16. Фідбек у вищій освіті: як створити якісний зворотний зв'язок. URL : <http://gohigher.org/fidebk-uvyshchiy-osviti-yak-stvoryty-jakisnyi-zvorotniy-zvyazok>

17. Штохман Л. Зворотний зв'язок у практиці викладання іноземної мови. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія Філологічна. 2020. Вип. 9 (77). Острого : видавництво Національного університету «Острозька Академія», 2020. С. 232–235.

18. Штохман Л. Здійснення зворотного зв'язку при виконанні вправ і завдань на заняттях іноземної мови.

Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. 2014. Вип. 4. С. 84–89.

19. Ashby W. Ross. *An Introduction to Cybernetics*. Martino Publishing. 2015. 306 p.

20. Haken H. *Synergetics : An Introduction Nonequilibrium Phase Transitions and Self-Organization in Physics, Chemistry and Biology*. Springer Berlin Heidelberg. 2012. 355 p.

21. Kulnevich S. Philosophy of life, trinitarianism and synergetics as non-classical foundations of humanities education. *PNAP*. 2013. Т. 12. Р. 36–42.

22. Kureichik V., Pisarenko V. Synergetic approach to innovative education. *Open Education*. 2007. No. 3. Р. 20–29.

23. Moran E. *L'éducation du futur : sept tâches urgentes*. Paris : UNESCO, 2000. 85 p.

24. Skinner B. F. *Science and Human Behavior*. New York : Macmillan, 1953. 125 p.

25. Thorndike E. L. *The Principles of Teaching : Based on Psychology*. Taylor & Francis. 2013. 308 p.

26. Verderber Rudolph and Kathleen. *The Psychology of Communication*. Wadsworth. 2001. 444 p.

27. Wiener N. *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine* / Norbert Wiener. Paris, Hermann et Cie — MIT Press, Cambridge, MA, 1948.

REFERENCES

1. Budas, Yu. O. (2018). Vplyv zvorotnoho zviazku na formuvannya inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti. [The influence of feedback on the formation of foreign language professional competence]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems. 51. S. 202–206. [in Ukrainian]

2. Budas, Yu. O. (2015). Stvorennia psykhologichno spriiatlyvoi atmosfery dlia formuvannya profesiinoi inshomovnoi kompetentnosti. [Creating a psychologically favorable atmosphere for the formation of professional foreign language competence]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Serii : Pedahohichni nauky. № 3 (81). S. 41–46. [in Ukrainian]

3. Honcharova, N. (2024). Zvorotnyi zviazok yak faktor pidvyshchennia yakosti pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi istorychnoi osvity. [Feedback as a factor in improving the quality of training for higher historical education applicants] *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. Serii : «Istorychni nauky».- Scientific Bulletin of the Izmail State Humanitarian University. Series: "Historical Sciences". 46. S. 42–50. [in Ukrainian]

4. Hubash, O., Habrusiev, V. (2007). Pidsistema zvorotnoho zviazku yak skladova suchasnoi systemy dystantsiinoho navchannia. [Feedback subsystem as a component of the modern distance learning system]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii : Pedahohika. Scientific notes of the Ternopil National Pedagogical University. Series: Pedagogy. 2. S. 111–114. [in Ukrainian]

5. Dybkova, L. M. (2020). Zasoby realizatsii shvydkoho zvorotnoho zviazku v informatsiinomu osvithnomu sere dovyschi. [Means of implementing rapid feedback in the informational educational environment]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*.- Information technologies and teaching aids. 77. 3. S. 130–144. [in Ukrainian]

6. Dmitrenko, N., Budas, Yu. (2023). Rol zvorotnoho zviazku v avtonomnomu navchanni profesiino oriyentovanoho anhlomovnoho spilkuvannia. [The role of feedback in autonomous learning of professionally oriented English communication]. *ARS LINGUODIDACTICAE*. № 11. S. 36–43. [in Ukrainian]

7. Zolochenska, M. V. (2017). Zvrotnyi zviazok u navchalnykh kursakh na platformakh MVOK. [Feedback in educational courses on the platforms of the International Vocational Education and Training Center]. Vidkryte osvritie e-seredovyshe suchasnoho universytetu : zb. nauk. prats. Kyiv : Kyiv. un-t. im. B. Hrinchenka.- Open educational e-environment of a modern university: coll. of science works Kyiv: Kyiv. Univ. named after B. Grinchenko. 3. S. 230–237. [in Ukrainian]

8. Koval, T. I. (2005). Problema orhanizatsii zvorotnoho zviazku v informatsiino-kompiuternomu osvritnomu seredovyshe. [The problem of feedback organization in the information and computer educational environment]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seria : Kompiuterno orientovani systemy navchannia : Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv : Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova.- Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanova. Series: Computer-oriented learning systems: Collection of scientific papers. Kyiv: National Pedagogical University named after M. P. Drahomanova. 3 (10). S. 68–76. [in Ukrainian]

9. Kreidun, N. P., Maievska, N. A. (2011). Upravlinnia navchalnoiu dialnistiu studentiv : psykholohichnyi aspekt. [Management of students' learning activities: psychological aspect] Upravlinnia v osviti : zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki.- Management in education: collection of materials of the 5th International Scientific and Practical Conference. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House. S. 153–154. [in Ukrainian]

10. Levin, B. (1986). Zvrotnyi zviazok : psykholohichni aspekty. [Feedback: psychological aspects] Kyiv : Naukova dumka.- Kyiv: Scientific opinion. 120 s.

11. Mulina, N. I. (2013). Orhanizatsiia efektyvnoho zvorotnoho zviazku v dystantsiinomu navchanni inozemnykh mov. [Organization of effective feedback in distance learning of foreign languages]. Humanitarnyi visnyk DVNZ Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody.- Humanitarian Bulletin of Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda. 31. Tom I (43). S. 609–616. [in Ukrainian]

12. Sinna, L. Yu. (2021). Zvrotnyi zviazok yak instrument zabezpechennia yakosti osvity. [Feedback as a tool for ensuring the quality of education]. Tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi Internet-konferentsii «Metodyka ta spetsyfika vykladannia inozemnoi movy u zakladakh vyshchoi osvity» (m. Kharkiv, Natsionalna akademiia natsionalnoi hvardii Ukrainy, 2 hrudnia 2021 roku).- Abstracts of reports of the All-Ukrainian scientific and methodical Internet conference "Methodology and specifics of foreign language teaching in institutions of higher education" (Kharkov, National Academy of the National Guard of Ukraine, December 2, 2021). S. 303–305. [in Ukrainian]

13. Fylypska, V. I. (2020). Vidy zvorotnoho zv'iazku mizh vykladachem ta studentom u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Types of feedback between teacher and student in the process of learning a foreign language]. Metodyka ta spetsyfika vykladannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity : materialy Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi zaochnoi konferentsii (7 hrudnia 2020 r.).- Methods and specifics of teaching foreign languages in institutions of higher education: materials of the All-Ukrainian Scientific and Methodological Correspondence Conference (December 7, 2020). Kyiv: NANGU. S. 22–25. [in Ukrainian]

14. Fylypska, V. I. (2020). Zabezpechennia efektyvnoho koryhuvalnoho zvorotnoho zviazku yak odnogo iz vydiv zvorotnoho zviazku mizh vykladachem ta studentom u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. [Providing effective

corrective feedback as one of the types of feedback between teacher and student in the process of learning a foreign language] Inozemni movy.- Foreign languages. 2020. No. 4. Kyiv: Kyiv National Linguistic University. 4. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi universytet. S. 11–16. [in Ukrainian]

15. Fylypska, V. I. (2024). Mekhanizmy pidtrymky zvorotnoho zv'iazku pid chas dystantsiinoho formatu vzaemodii mizh vykladachem ta studentamy u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy. [Feedback support mechanisms during the remote format of interaction between teacher and students in the process of learning English]. Visnyk nauky ta osvity. - Herald of science and education. Series: Pedagogy. 2 (20). Kyiv: Scientific perspectives Seria : Pedahohika. № 2 (20). Kyiv : Naukovi perspektyvy. S. 24–36. [in Ukrainian]

16. Fidebk u vyshchii osviti: yak stvoryty yakisnyi zvorotnyi zviazok. [Feedback in higher education: how to create quality feedback]. URL : <http://gohigher.org/fidebk-u-vyshchii-osviti-yak-stvoryty-jakisnyi-zvorotnyi-zvyazok> [in Ukrainian]

17. Shtokhman, L. (2020). Zvrotnyi zviazok u praktysii vykladannia inozemnoi movy. [Feedback in the practice of foreign language teaching] Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Scientific notes of the national university "Ostroh Academy". Philological series. 2020. Issue 9 (77). Ostroh: publishing house of the National University "Ostroh Academy". 9 (77). S. 232–235. [in Ukrainian]

18. Shtokhman, L. (2014). Zdiisnennia zvorotnoho zviazku pry vykonanni vprav i zavdan na zaniattiakh inozemnoi movy. [Providing feedback when performing exercises and tasks in foreign language classes] Naukovi zapysky TDPU im. V. Hnatiuka.- Scientific notes of TDPU named after IN. Hnatiuk Series: Pedagogy. Issue 4. S. 84–89. [in Ukrainian]

19. Ashby, W. Ross. (2015). An Introduction to Cybernetics. Martino Publishing. 306 p. [in English]

20. Haken, H. (2012). Synergetics : An Introduction Nonequilibrium Phase Transitions and Self-Organization in Physics, Chemistry and Biology. Springer Berlin Heidelberg. 355 p. [in English]

21. Kulnevich, S. (2013). Philosophy of life, trinitarianism and synergetics as non-classical foundations of humanities education. PNAP. T. 12. P. 36–42. [in English]

22. Kureichik, V., Pisarenko, V. (2007). Synergetic approach to innovative education. Open Education. No. 3. P. 20–29. [in English]

23. Moran, E. (2000). L'éducation du futur : sept tâches urgentes. Paris : UNESCO. 85 p. [in English]

24. Skinner, B. F. (1953). Science and Human Behavior. New York : Macmillan. 125 p. [in English]

25. Thorndike, E. L. (2013). The Principles of Teaching : Based on Psychology. Taylor & Francis. 308 p. [in English]

26. Verderber Rudolph and Kathleen. (2001). The Psychology of Communication. Wadsworth. 444 p. [in English]

27. Wiener, N. (1948). Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine / Norbert Wiener. Paris, Hermann et Cie — MIT Press. Cambridge. MA. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЧУБУКІНА Ольга – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного аерокосмічного університету «ХАІ».

Наукові інтереси: діалектична єдність позитивного та негативного зворотного зв'язку як чинник розвитку педагогічної системи.

ТАНЬКО Євгенія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного технічного університету «ХПІ».

Наукові інтереси: діалектична єдність позитивного та негативного зворотного зв'язку як чинник розвитку педагогічної системи.

ВРАКІНА Вікторія – доцент кафедри іноземних мов Національного технічного університету «ХПІ».

Наукові інтереси: діалектична єдність позитивного та негативного зворотного зв'язку як чинник розвитку педагогічної системи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

CHUBUKINA OIha – PhD in Philology, Associate Professor, the Department of Foreign Languages National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute".

Scientific interests: dialectical unity of positive and negative feedback as a factor in the development of the pedagogical system.

TANKO Yevheniia – PhD in Pedagogy, Associate Professor, the Department of Foreign Languages National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute".

Scientific interests: dialectical unity of positive and negative feedback as a factor in the development of the pedagogical system.

VRAKINA Victoria – Associate Professor, the Department of Foreign Languages National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute".

Scientific interests: dialectical unity of positive and negative feedback as a factor in the development of the pedagogical system.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2025 р.

Стаття прийнята до друку 19.05.2025 р.

УДК 378.011.3-051:78

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-219-257-262

ШЕВЦОВА Олена –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мистецької освіти

Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5318-5286>

e-mail: egorbenko95@gmail.com

ІНТЕГРАЦІЯ РІЗНИХ ВИДІВ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОГО СПРИЙНЯТТЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано широкий спектр наукового пошуку з питань підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до застосування інтеграції різних видів мистецтва у формуванні художнього сприйняття учнів молодшого шкільного віку.

Підкреслено роль мистецької освіти, яка є могутнім засобом розвитку і формування цілісної особистості, її духовності, творчої індивідуальності й неповторності, інтелектуального й емоційного багатства, потреби духовно-творчого розвитку, саморозвитку і самовдосконалення. Відтак, професійна підготовка майбутніх учителів мистецтва має бути спрямована на забезпечення готовності майбутніх фахівців до формування творчого потенціалу, розвитку художньо-творчих якостей, зокрема, уяви, фантазії, художньо-образного мислення учнів у процесі художнього сприйняття мистецьких творів.

Охарактеризовано структуру й основні етапи художнього сприйняття, що передбачає органічну єдність інтелектуально-розумової, емоційно-почуттєвої, аналітико-синтетичної діяльності свідомості й відбувається у тісному взаємозв'язку художнього мислення, переживання, оцінки, самооцінки, самоусвідомлення. Підкреслено, що художнє сприйняття розглядається українськими педагогами-музикантами як необхідна умова забезпечення ефективності художнього виховання засобами мистецтва, формування в учнів здатності глибокого розуміння і пізнання духовних цінностей.

Досягнення таких педагогічних результатів має забезпечити використання інтеграції різних видів мистецтва у процесі художнього сприйняття музичного твору. Це дасть змогу ефективно вплинути на ціннісно-орієнтаційну сферу учнів, викликати інтерес і потребу в художньо-діалоговому спілкуванні й пізнанні художнього образу різних видів мистецтва, сформувати знання, вміння адекватно сприймати та інтерпретувати зміст твору, а головне – виявити індивідуально-неповторні якості, можливості, таланти, художньо-творчі здібності, сприяти їх формуванню, розвитку здатності до самовираження і самореалізації через мистецтво.

Ключові слова: мистецька освіта, художнє сприйняття, інтеграція різних видів мистецтва, учні початкової школи, майбутній вчитель музичного мистецтва.

SHEVTSOVA Olena –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor, Associate Professor

of the Department of Art Education

of the Volodymyr Vynnychenko

Central Ukrainian State University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5318-5286>

e-mail: egorbenko95@gmail.com

INTEGRATION OF DIFFERENT TYPES OF ART IN FORMING THE ARTISTIC PERCEPTION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

The article analyzes a wide range of scientific research on the issues of training future teachers of music to use the integration of various types of art in the formation of artistic perception of primary school students.

The role of art education is emphasized, which is a powerful means of developing and forming a holistic personality, its spirituality, creative individuality and uniqueness, intellectual and emotional wealth, the need for spiritual and creative development, self-expression and